

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.1(497.2)

ПЕРШЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСІЛА ЗЛАТАРСКИ З ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ БОЛГАР

Вікторія БЕЗВЕРХА (Кіровоград)

Стаття присвячена аналізу першої праці болгарського історика В.Н. Златарски з давньої історії болгар "Нови известия за най-древния период на българската история", опублікованої у 1894 р.

Ключові слова: В.Н. Златарски, давня історія Болгарії, першоджерела, Балканський півострів.

Статья посвящена анализу первого труда болгарского историка В.Н. Златарски по древней истории болгар "Нови известия за най-древния период на българската история", опубликованной в 1894 г.

Ключевые слова: В.Н. Златарски, древняя история Болгарии, первоисточники,

The article analyzes the work of the first Bulgarian historian V.N. Zlatarsky about the ancient history of the Bulgarians "New details about ancient period of Bulgarian history", published in 1894.

Key words: V.N. Zlatarsky, ancient history of Bulgaria, the source, the Balkan Peninsula.

В другій половині XIX – початок XX ст. у європейській історіографії виокремлюється постать молодого болгарського вченого В.Н. Златарски. Навіть на сучасному етапі розвитку науки вченого по праву називають основоположником болгарської історичної думки [2, с. 136; 10, с. 245]. Його праця *"История на българската държава през средните векове"* залишається найвідомішою працею з історії Болгарії, а поставлені в ній проблеми викликають неабиякий інтерес у науковців. Майже всі роботи В.Н. Златарски насичені патріотизмом та здебільшого присвячені саме болгарській історії. На формування кола наукових інтересів історика великий вплив мали родинне виховання та освіта.

Ще з дитинства Васіл Златарски виховувався у любові та повазі до минулого. Справжнім прикладом для майбутнього вченого, очевидно, був його батько – Нікола Златарски. Протягом 1843 – 1844 рр. Н. Златарски працював викладачем у першому Тирновському болгарському училищі. Крім викладацької діяльності батько вченого активно займався громадською діяльністю, був активним учасником національного відродження в Болгарії, зокрема брав участь у вирішенні церковного питання [7, с. 11 – 13].

Коли Нікола Златарски пішов з життя Васілу було лише 9 років. У 1879 р. В. Златарски закінчив три класи в м. Тирново, а потім продовжив навчання в Петропавлівському духовному училищі. Училище знаходилося в старій будівлі монастиря "Св. Петра і Павла" й було пройняте аурую минулого [1, с. 3; 5; 6, с. 106; 7, с. 34 – 38]. У 1881 р. В.Н. Златарски закінчив навчання яке тривало неповні три роки. Під час навчання В. Златарски у м. Тирново, Цвятко Семерджиєв – товариш його батька, подарував йому книгу К. Іречека *"История болгар"* [5; 7, с. 42]. Ця монографія в подальшому стала настільною для юнака, в ній він знайшов свій інтерес до минулого. Після закінчення училища у 1881 р. В. Златарски довелося переїхати до Росії. На той момент там проживав його старший брат Стефан Златарски. Васіл Златарски вступив на третій курс Першої класичної гімназії в Петербурзі. Тут він навчався протягом 1881 – 1887 р. [1, с. 3; 9, с. 5]. За цей час В. Златарски вивчив російську, старогрецьку та латинську мови. Знання мов дало змогу в майбутньому істориком використовувати у своїх працях давні першоджерела. Новий етап захоплення історією у В. Златарски почався після відвідування уроків вчителя Кондратієва. Кондратієв був досить харизматичним викладачем і вмів зацікавити студентів [7, с. 41].

Після закінчення гімназії перед В.Н. Златарски постав дуже важливий вибір щодо власного майбутнього. У його листах до братів помітні переживання стосовно

майбутнього, він просить поради. Брати радили В. Златарському обрати для себе медичний факультет або юриспруденцію. Проте він вирішив стати істориком [7, с. 42 – 43]. У 1887 р. В. Златарски вступив до Петербурзького університету на історико-філологічний факультет, який успішно закінчив у 1891 р. [1, с. 3; 3, с. 7; 4, с. 64]. Під час навчання в університеті він познайомився із викладачами, які в подальшому вплинули на його професійну долю – В.І. Ламанським та В.Г. Василевським. На факультеті В. Златарски відвідував гурток молодих науковців. Згодом, у 1891 р. під керівництвом В.Г. Василевського та В.І. Ламанського, В. Златарський написав кандидатську дисертацію *“Писмата на Цариградския патриархъ Николая Мистикъ до българския царь Симеонъ”* [2, с. 136; 7, 47 – 48; 9, с. 5]. Після публікації у 1894 р. це дослідження отримало схвалення не лише з боку наставників В. Златарски, але й з боку наукової спільноти [7, с. 48].

Навчання В.Н. Златарски на цьому не закінчується у 1893 р. він від'їжджає до Берліну і здобуває спеціальність археолога [5; 11, с. 37]. Саме в цей час, навчаючись у Берліні, В.Н. Златарски пише свою першу наукову працю після кандидатської дисертації *“Нови известия за най-древния период на българската история”*. Праця вийшла в 1894 р. в Берліні як окремий реферат [8, с. 8]. В цій роботі історик вперше розглядає історію протоболгар до зародження держави. Згодом проблеми поставленні вченим в цьому рефераті стали поштовхом до написання тритомної праці по *“История на българската държава през средните векове”*. Цією працею молодий вчений звернув увагу інших науковців до народної історії болгар. Пізніше праця була перевидана у 1972 р. у виданні *“Васил Златарски – Избрани произведения”* разом з іншими роботами історика вже після його смерті [8, с. 19 – 31].

Сама назва роботи вже говорить нам про її проблематику. Для написання цієї праці В.Н. Златарски звертається до візантійських першоджерел. Вже на початку своєї роботи В. Златарски акцентує увагу на актуальності проблем етногенезу та державотворення болгар. Враховуючи наявну теорію про походження цього народу від хана кочових племен Аспаруха (Ісперіха) (668 – 701 рр.) *“Първоначалната история на старите българи, част от които, както е известно, премина Дунава под началството на Исперих във втората половина на VII век, посели се в полетата на древната провинция Мизия и послужи за ядка при основаването на българското царство в пределите на Източната Римска империя и даде национално име на нашия народ...”* [8, с. 19]. Аспарух (Ісперіх) третій син Кубрата, протоболгарський хан, який заснував Перше Болгарське царство у 681 р. об'єднавши слов'ян і болгар у єдину державу. У своєму дослідженні В. Златарски використовує візантійські джерела – хроніки Іоана Нікіуського VII ст. та патріарха Нікіфора IX ст.

Варто зазначити, що В. Златарски не просто переказує джерело. Він знаходить історичні відомості про його автора – тим самим роз'яснює історичні обставини виникнення самого джерела. Так аналізуючи *“Нови известия за най-древния период на българската история”*, науковець подає інформацію про перші публікації самого джерела, посилаючись на відомого французького арабіста Германа Зотенберга (Hermann Theodor Zotenberg).

У хроніці Іоана Нікіуського В. Златарски знаходить інформацію про батька засновника І Болгарського царства Ісперіха – Кубрата. Кубрат (бл. 600 – 668 рр.) відомий в історії, як болгарський хан, один із нащадків Аттіли – володаря Гунської імперії. В. Златарски детально аналізує текст та віднаходить відомості про дружні відносини Кубрата з візантійським імператором Іраклієм, якому вождь болгарів надавав військову допомогу. В.Н. Златарски вважає ці відомості одними з найранніших з давньої історії болгар *“...Кубрат по-наперед завързал дружба с Херакли и после победил всичките варвари и езичници, че поради тази дружба и благоденяния, с които той го обсила, и от признателност основал и след смъртта му верен на семейство му”* [8, с. 28].

В. Златарски віднаходить та переповідає ще одне свідчення про політичний союз протоболгар та їх вождя Кубрата з Іраклієм у боротьбі з аварами в хроніці Нікіфора *“...свалил аварското иго и после влязъл в сношение с Херакли и заключил мир, на запазил*

този мир до края на живота си, защото последният му изпратил подаръци и го наградил с титула патриций...” [8, с. 26 – 27].

Таким чином, В.Н. Златарски порівнює два тексти та знаходить в них спільні факти. У першоджерелах В.Н. Златарски, віднаходить відомості про охрещення Кубрата, який виховувався і зростав при імператорському дворі “...Ковра тоще в детството си бил дошъл в Цариград, че още тогава бил кръстен и приет в лоното на християнството и че той бил възпитан и израсъл при императорския двор” [8, с. 29]. Васил Златарски детально розкриває відносини між Кубратом і Візантією. Але ключова думка автора полягає в розкритті подробиць утворення Болгарського царства та тих подій, які передували цьому. Повертаючись до першоджерела Іоана Нікіуського, яке розповідає, що Кубрат був охрещений, тому його діти, які були при владі, зберегли залишки християнства, яке посіяв їхній батько. Автор визначає християнство як фактор, який в подальшому стане визначальним у формуванні болгарської держави. Християнство стало, на думку історика, чинником консолідації болгарських племен та поєднання в подальшому зі слов’янами, що призвело до створення Першого Болгарського царства на Балканському півострові. В цей період болгари зазнали значного впливу від слов’ян. В.Н. Златарски, говорить, що сумніву у достовірності першоджерела немає, оскільки Іоан Нікіуського був сучасником тих подій і як “візантієць” не мав зацікавленості до постаті Кубрата “*Иван Нику, както видяхме, бил съвременник на Коврат, следователно той е имал възможност да получи истински сведения за него, а като личност, която никак не е била заинтересувана в самото дело, той го е внесъл в хрониката си безпристрастно, т. е. тъй както го е узнал или прочел в първообразния извод*” [8, с. 31].

Варто зауважити, що хроніка Іоана Нікіуського, яку залучив В.Н. Златарски до написання своєї роботи до цього залишалася невідомою в болгарській історичній науці. Цим самим він привернув увагу до проблеми становлення болгарської держави, потреби залучення та використання дослідниками нових першоджерел та фактів. Васил Златарски не просто використовує джерела для підтвердження своєї теорії. Він проводить розслідування обставин створення документів, шукає історичні відомості про їх авторів, аналізує та інтерпретує ці джерела. Робота виконана В. Златарски на кількох сторінках є фактично основою для формування цілої теорії походження болгар та формування їх держави на Балканському півострові. В подальшому це дослідження було розширене і більш детально розглянуте у першому томі відомої праці В.Н. Златарски “*История на българската държава през средните векове*”.

Отже, зацікавленість В.Н. Златарски історією у зовсім юному віці, спричинило справжній “бум” в подальшому дослідженні окремих питань з історії Болгарії. Наполегливість і жага до навчання зробили свою справу, В.Н. Златарски досить швидко розпочав свою кар’єру історика у 28 років. Його перша праця після захисту кандидатської дисертації стала успішною. Він зміг звернути увагу істориків, настільки цікава історія Болгар і скільки в ній залишається спірних нерозв’язаних питань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bidlo J. Vasil Nikolov Zlatarski / J. Bidlo. – Praha, 1937. – 32 s.
2. Андреева М.А. Василий Николаевич Златарски // Slavia. – Ročník XV. – Sesit 1. – Praha., 1937. – S. 135 – 138.
3. Арсенова И. Ерата Златарски в Софийския университет // Homo sapiens. – 2008. – № 2. – С. 6 – 7.
4. Дроснева Э. Тропинки историографии в Болгарии // Харківський історіографічний збірник. – 2014. – Вип. 13. – С. 60 – 73.
5. Златарски В. История на българската държава през средните векове. – Т.1. – София, 1918. – Режим доступу: <http://www.promacedonia.org/vz1a/index.htm>
6. Златарський (Златарски) Василь Миколайович (Васил Николов). Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник. – Х.: Тимченко, 2008. – С. 106 – 107.
7. Златарска-Тодорова К. Баща ми Васил Златарски. – София, 1975. – 266 с.
8. Нови известия за най-древния период на българската история. Васил Златарски – Избрани произведения. Том 1. – Наука и изкуство, 1972. – С.19 – 31.

9. Сборник въ честь на В.Н. Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейност. Приготвен от неговите ученици и почитатели. – София, 1925. – 537 с.
 10. Чорній В. Історія Болгарії. – Львів, 2007. – 404 с.
 11. 140 години от рождението на академика Васил Златарски. // Museum. – 2006. – № 5. – С. 36 – 37.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Безверха Вікторія Миколаївна – аспірант кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: давня та середньовічна історія Болгарії в працях В. Златарски

УДК 94(477)

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Олена ГРЕБЕНЮК (Кіровоград)

Зроблена спроба здійснити аналіз сучасних досліджень діяльності Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки на предмет повноти вивчення цього періоду української історії.

Ключові слова: Рада Народних Міністрів, Українська Народна Республіка, уряд В. Голубовича, Українська революція, сучасні наукові розвідки.

Сделана попытка осуществить анализ современных исследований деятельности Совета Народных Министров Украинской Народной Республики на предмет полноты изучения этого периода украинской истории.

Ключевые слова: Совет Народных Министров, Украинская Народная Республика, правительство В. Голубовича, Украинская революция, современные научные разработки.

The attempt to analyze the current research activities of the Council of Ministers of the Ukrainian People's Republic in terms of completeness of the study of this period of Ukrainian history is carried out.

Key words: Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic, the government V. Golubovicha, Ukrainian revolution, modern scientific research, failures and the positive results of government V. Golubovicha.

Після проголошення незалежності України новітня вітчизняна історіографія відтворює та аналізує основні події доби Центральної Ради на основі опрацювання архівних матеріалів відкритих спецфондів, що є характерною рисою сучасних досліджень. Вивчення національно-визвольних змагань доби Української Центральної Ради (далі – УЦР) українськими істориками здійснюється досить активно. З цієї проблематики захищено більше 250-и кандидатських та докторських дисертацій. Аналізуючи зазначені наукові розвідки, ми вважаємо за доцільне виокремити, по-перше, узагальнюючі праці, у яких містяться методологічні критерії до вивчення зазначеної проблематики; по-друге, ті, які є дослідженнями безпосередньо процесу створення та формування складів РНМ, спроб реалізації задекларованої політики. Зазначимо, що аналіз земельного питання в сучасній вітчизняній історіографії потребує окремого історіографічного аналізу.

Вагомими, узагальнюючими комплексними дослідженнями історії Української революції є праці В. Солдатенка. Висвітлюючи діяльність УЦР та здебільшого Генерального Секретаріату, він характеризує обставини, за яких був усунутий уряд В. Винниченка; суперечності між лідерами Української Центральної Ради В. Винниченком та С. Петлюрою, проблемні аспекти українізації армії; суть січневої кризи в керівництві УНР; умови підписання договору між Українською Народною Республікою (далі – УНР) та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною; коментує березневу урядову кризу та протистояння УЦР союзу правих сил на кінець квітня 1918 р. [1; 2].

Одним із перших проблематику Української революції почав вивчати В. Верстюк, у працях якого знаходимо загальну характеристику причин та умов Української революції, об'єктивний аналіз універсалів Центральної Ради, чіткий хронологічний виклад подій і фактів та ін. [3, 4, 5]. Спільна праця В. Верстюка та В. Солдатенка “Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917 – 1920)” на широкій документальній основі (використані та проаналізовані праці учасників і діячів Української революції, тогочасна періодика, архівні матеріали) відтворює революційні події 1917 – 1920-х рр. У ній розкрито національно-державотворчі тенденції на українській території в контексті розвитку російської революції, установаження державної самостійності в Україні, партійно-політичну